

Ülviyə Adil qızı CƏBRAYİLOVA
Bakı Avrasiya Universiteti
E-mail: seyidova.ulviye@bk/ru

BANK RİSKLƏRİ VƏ ONLARIN İDARƏ OLUNMASI SİSTEMİNİN TƏHLİLİ

Xülasə

Banklar çoxşaxəli fəaliyyət sahəsi kimi öz fəaliyyətlərində bir sıra risklərə məruz qala bilərlər. İstənilən sahədə neqativ amil kimi qəbul edilən risklərin məqbul səviyyəsi ciddi təhlükə mənbəyi deyil. Ona görə onların monitorinqi, qiymətləndirilməsi və idarə edilməsinin təkmil sistemi olmalıdır. Bu sistem bankların idarə edilməsinin tərkib elementi kimi, bankların məqsədlərinə, maraq və mənaflərinə uyğun olmalıdır. Banklarda risklərin idarə edilməsinin səmərəli sistemi onların gəlirliyinin, qabaqcıl bazar mövqeyinin, imicinin, bir sözlə əsasıdır. Ona görə də mövcud nəzəri biliklər, metodoloji yanaşmalar və təcrübə əsasında bu sistem daim təkmilləşdirilməlidir. Təqdim olunan məqalədə bununla bağlı bəzi məsələlərə aydınlıq gətirilmişdir.

Aşar sözlər: bank, risk, gəlir, idarəetmə, valyuta, kredit, faiz, bazar.

UOT: 332

JEL: M00

Giriş

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, banklarda düzgün olmayan korporativ idarəetmə, risklərin idarə edilməsi və daxili mühasibat uçotu problemləri əksər hallarda bank sektorunun maliyyə sabitliyini təhlükə altına sala bilər. Bu gün sürətlə inkişaf edən bank biznesində risklərin idarə edilməsi bank sisteminin vəziyyətinə mənfi təsir göstərə biləcək ciddi amillərdən biridir.

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir bank bazarı risksiz ola bilməz. Hər əməliyyatın riskləri var. Hər hansı bir bank riskini tamamilə istisna etmək mümkün deyil. Bankçılıqda əsas məsələ riski tamamilə aradan qaldırmaq deyil, risk səviyyəsini qiymətləndirmək və azaltmaqdır. Bankların üzləşdiyi müxtəlif risklər arasında faiz, kapital, valyuta, kredit, bazar və likvidlik riskləri daha əhəmiyyətlidir. Onların idarə edilməsi sahəsində bankın əsas vəzifələri risklərin idarə edilməsi üzrə mümkün həlləri müəyyən etməkdən, mümkün zərərin həcmi qiymətləndirməkdən və itkilərin qarşısını almaqdan ibarətdir. Proqnozlaşdırılmamış risklər həmişə itkilərə səbəb olur, lakin analitik üsullar sayəsində bunların qarşısını almaq olar. Riskləri qiymətləndirərkən intuisiyaya da güvənmək lazımdır. Bu, risk hesablamaları üçün məlumat olmadıqda xüsusilə vacibdir. Belə olan halda intuisiya və hesablama bir-birini tamamlayır [4, səh.157].

Əsas mətn

Fəaliyyət zamanı bankların məruz qaldığı risklər harada və nə vaxt baş vermələrinə, səviyyələrinə təsir edən bir sıra xarici və daxili amillərə görə dəyişirlər. Risklərin idarə edilməsi həmişə riskin ödənilməsi demək deyil. Risk nəzəriyyəsinin əsas müddəalarından birinə görə, maliyyə institutlarının rəhbərliyi minimum riskə deyil, onların optimal səviyyəsinə çalışmalıdır.

Maliyyə sektorunda subyektlərin fəaliyyəti zamanı yaranan riskləri təsnif etmək üçün analitiklər onları müəyyən əlamətlərə görə ayırmaq və təhlilin məqsədlərinə uyğun olaraq oxşar klasterlər (qruplar) yaratmaq imkanı əldə edirlər. Bu da konkret risklərdən səmərəli istifadə etməyə imkan verir. Kredit riskinin effektiv idarə edilməsi üçün rəhbərlik kredit riskinin qiymətləndirilməsi və hesabat metodologiyasına əməl etməlidir. Kredit riskini daha yüksək səviyyədə idarə etmək üçün "ənənəvi" üsullarla yanaşı, daxili və xarici kredit reytingləri, kreditlərin ödənilməməsi ehtimalları və yığım səviyyələri əsasında riyazi metodlardan da istifadə edilə bilər. Bu yanaşma əməliyyat nəticələrinin və kapitalın bölüşdürülməsinin hesablanması üçün uyğundur. Kredit riskinin kəmiyyətinin müəyyən edilməsi müəyyən bir müştəri üçün defolt ehtimalını hesablamağı zəruri edir.

Banklar fəvqəladə hallarda likvidlik məsələləri ilə məşğul olmaq üçün aydın

prosedurlara malik olmalıdırlar. Bu prosedurlar bankın ümumi risklərin idarə edilməsi qaydalarının bir hissəsini təşkil etməlidir. Gələcək maliyyə ehtiyaclarını müəyyən etmək üçün risklərin idarə edilməsində hər bir valyutada proqnozlaşdırılan pul vəsaitlərinin hərəkəti qiymətləndirilməli və nəzərə alınmalıdır. Müvafiq qərarların qəbulu zamanı bazar likvidliyi riski ona məruz qalan dəyər modelinə daxil edilməlidir.

Faiz dərəcəsi riski faiz dərəcələrindəki mənfi dəyişikliklərin bankın maliyyə vəziyyətinə təsirindən yaranır. Banklar kapitalı faiz dərəcələrinə görə zərər çəkə bilər ki, bu da bankın gəlirlərinə, aktivlərinə, öhdəliklərinə və balans alətlərinə təsir göstərə bilər. Faiz dərəcəsi riskinin idarə edilməsi bankın aktiv və öhdəliklərinin idarə edilməsini nəzərdə tutur. Bu idarəetmənin özəlliyi ondan ibarətdir ki, o, ilk növbədə bank portfelinin kredit riski və likvidlik tələbləri, sonra isə digər bankların qiymət rəqabəti ilə məhdudlaşdırılır. Bankın istənilən vaxt müştəriləri və digər kreditörleri arasında uğurla yerləşdirə biləcəyi borc alətlərinin ölçüsü və seçimi məhdud olduğundan öhdəliklərin idarə edilməsi çətinləşir [6, səh.46].

Valyuta riski dedikdə, valyuta məzənnələrinin dəyişməsi nəticəsində bankların zərər çəkməsi riski nəzərdə tutulur. Onun idarə edilməsi və tənzimlənməsinin açarı valyuta mövqeyidir. Valyuta mövqeyi bankın xarici valyutada olan öhdəliklərinin onun tələblərinə nisbətidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, öhdəlik tələbi üstələyirsə, valyuta mövqeyi qıtsadır. Uzun valyuta mövqeyi o zaman yaranır ki, alınan valyutaya tələb onu satmaq öhdəliyini üstələyir.

Valyuta riskinin idarə edilməsində əsas amil mümkün riskə məruz qalmanın məhdudlaşdırılması üsuludur. Bu metodların məzənnə dəyişkənliyindəki potensial dəyişikliklərə uyğunluğu, bankın ümumi siyasəti və risk profili mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilməlidir. Limitlər ümumi risk profili nəzərə alınmaqla, kapitalın adekvatlığı əmsalı, likvidlik, reputasiya, bazar riski və faiz riski kimi aspektləri əks etdirməlidir. Fikrimizcə, valyuta riskinin idarə edilməsi likvidlik və faiz dərəcəsi riskinin idarə edilməsinə oxşar prinsiplərlə ehtiyatların təhlilinə əsaslanma bilər. Təhlilin vəzifəsi xarici

aktivlərin və öhdəliklərin ödəmə müddətləri arasında məqbul uyğunsuzluqları müəyyən etməkdir. O, bank rəhbərliyi üçün məqbul olan risk-mükafat nisbəti kimi əsas göstəricilər əsasında qiymətləndirilə bilər.

Bazar riski maliyyə alətlərinin bazar qiymətində və ya valyuta məzənnələrində mənfi dəyişikliklər nəticəsində kredit təşkilatının maliyyə itkisi ilə bağlı riskdir. İnvestisiya növləri üzrə portfel strukturu, törəmə alətlər bazarlarında bankların mövqələrinin təhlili, valyuta mövqələrinin təhlili, ümumi balans mövqələrinin pozulması, ümumi balansdankənar mövqələrin pozulması və açıq valyuta mövqələrinin pozulması hallarından istifadə etməklə bazarlarda çevrilmə aparılır.

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının normativ sənədlərində müəyyən edilmiş bazar riski göstəricilərinə bankın ticarət və investisiya portfelinin struktur göstəriciləri, bankın törəmə alətlər bazarında mövqeyi, qiymətli kağızların qiymətləri daxildir. Bu göstəricilər bazar riski meyllərini müəyyən etməyə, onların bazar riskinin həcminə təsirini qiymətləndirməyə, bankın qiymətli kağızlar portfelinəki meylləri müəyyən etməyə imkan verir. Bankın kapitalı və likvidliyi üzrə fond bazarında qiymət meyllərinin dəyişməsinin, habelə bankın balansında və balansdankənar əməliyyatlarda tələblərinin və öhdəliklərin strukturunun bazar şəraitinə uyğunluğunun müəyyən edilməsi və onların bazar şərtlərinə təsirinin qiymətləndirilməsi aparılır.

Bütün risk meyarları “geri çəkilmə” prinsipinə uyğun olmalıdır. Hesablama prosesinin gözlənilən nəticələrə uyğunluğunu təmin etmək üçün geriye yoxlama prinsipi istifadə olunur və əvvəllər hesablanmış dəyərlər və ehtimallar səhv olarsa, model cari bazar proseslərinə və şərtlərinə uyğun olaraq dəyişdirilir. Ehtimallı qiymətləndirmə üsullarını tətbiq etmək üçün kifayət qədər etibarlı məlumat olmadıqda, nisbətən sadə üsullardan istifadə edilməlidir [1, səh.136].

Faiz riskini qiymətləndirmək üçün riskin idarə edilməsi faiz dərəcələrinin dəyişə biləcəyi ssenariləri nəzərdən keçirilməlidir. Bundan sonra isə əldə edilmiş nəticələr risklərin idarə edilməsi komitəsi tərəfindən müəyyən edilmiş limitlərlə müqayisə edilir.

Bankın valyuta riskinə nə dərəcədə məruz qalması bankın ilin sonuna hər bir valyuta üzrə mövqeyinin mütləq dəyərini cari məzənnəyə nisbətən gələcək valyuta məzənnələrində ehtimal olunan dəyişikliyi əks etdirən əmsala vurmaqla qiymətləndirilə bilər. Bu zaman əldə edilən nəticələr risklərin idarə edilməsi komitəsi tərəfindən müəyyən edilmiş limitlərlə müqayisə edilməlidir.

Banklar qiymətli kağızların tələb və təklifində gözlənilməz dəyişikliklərə görə kapital riskinə məruz qalırlar. Bu risklər qiymətli kağızlarla əməliyyatlar, birbaşa maliyyə itkiləri, mənfəətin itirilməsi və ya gəlirliliyin azalması nəticəsində yaranır. Qiymətli kağızlarla bağlı risklər daimi və ya müvəqqəti ola bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, qiymətli kağızın qiymətinin aşağı düşməsi davamlı risk yaradır.

Əməliyyat risklərinin idarə edilməsinin məqsədi strateji məqsədlərə uyğun olaraq bankın üzərinə götürdüyü risklərə əvvəlcədən müəyyən edilmiş səviyyədə nəzarət etməkdir. Bank üçün əməliyyat riskinin müəyyənləşdirilməsi mərhələsi konkret risk kateqoriyaları üzrə mövcud və gözlənilən əməliyyat riskləri və itkiləri haqqında məlumatların müəyyən edilməsi prosesini əhatə edir. Bankın faktiki və gözlənilən əməliyyat riski beynəlxalq təcrübəyə uyğun üsullarla müəyyən edilir.

Banklarda risklərin idarə edilməsi qaydalarında qeyd edildiyi kimi, ümumi şərtlər nəzərə alınaraq, bankın məqsədlərini və risklərin idarə edilməsinin əsas prinsiplərini əks etdirən siyasəti və ya strategiyası mövcuddur. Risklərin idarə edilməsi siyasəti bankın üzləşə biləcəyi riskləri, müxtəlif risklərin idarə edilməsinin əsas məqsədlərini, bankın əsas fəaliyyətinin, biznes prosesinin və sistem risklərinin müəyyən edilməsi, ölçülməsi, monitorinqi və azaldılması prinsiplərini özündə əks etdirməlidir. Bundan əlavə bank öz müştərilərini də gözlənilən və ya

mümkün risklər barədə məlumatlandırılmalıdır. Düşünürük ki, bankarda müasir risk-menejmentdən səmərəli istifadə onların rəqabət qabiliyyətliliyinin və rentabelli fəaliyyətinin mühüm amilidir.

Nəticə

Heç bir fəaliyyət növü və subyekt risklərdən tam sığortalanmamışdır. Bu bank sektoru üçün də aktualdır. İrihəcmli kreditlərin verilməsi, investisiyalaşdırma ilə məşğul olan banklar hər zaman pulun vaxta görə dəyişməsindən irəli gələn risklərlə üzləşə bilərlər. Bundan əlavə müştərilərin bəzilərinin ödəniş qabiliyyətini itirməsi də onların gəlir itkisinə səbəb olaraq, risk yaradır. Bir sözlə, riskdən qaçmaq deyil, onu vaxtında aşkarlamaq, qiymətləndirmək, qarşısını almaq və ya azaltmaq əsl peşəkar idarəçilik elementidir. Bu baxımdan riskdən qorxan insanların idarəetmə üçün təhlükəli insanlar olması fikrinə haqq qazandırmaq olar. Hesab edirik ki, daim dəyişən, qloballaşan dünyada bank sektorunun inkişafı meyllərini nəzərə alaraq, risklərin idarə edilməsi sistemi daim təkmilləşdirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Abbasov Ə.M. və başqaları (2013) Bank işi və elektron bankçılıq, Bakı, "Elm", 250 səh.
2. Abdullayev Ş.Ə., Əsgərova R.Y. (2009) "Bank işi" Bakı, "Elm", 290 səh.
3. Sadıqov E. M. (2010) "Bank əməliyyatları" Bakı, "Elm".250 səh
4. Kazımlı X.H., Quliyev İ.Q (2011). İqtisadi risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi, Bakı, "İqtisad Universiteti", 187 səh.
5. Financial Risk Manager, Part: Valuations and Risk Models, Global Association of Professionals, (2019).
6. <https://www.cbar.az>
7. www.banco.az

Ульвия Адиль кызы Джабраилова
Бакинский Евразийский Университет

БАНКОВСКИЕ РИСКИ И АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ИХ УПРАВЛЕНИЯ

Резюме

Банки могут быть подвержены ряду рисков в своей деятельности как многогранная сфера деятельности. Приемлемый уровень рисков, который рассматривается как негативный фактор в любой сфере, не является источником серьезной опасности. Поэтому должна существовать усовершенствованная система их мониторинга, оценки и управления. Эта система, как неотъемлемый элемент банковского управления, должна соответствовать целям и интересам банков. Эффективная система управления рисками в банках является основой их прибыльности, лидирующего положения на рынке, имиджа, одним словом, поэтому эту систему необходимо постоянно совершенствовать на основе имеющихся теоретических знаний, методологических подходов и опыта. Некоторые вопросы, связанные с этим, освещены в представленной статье.

Ключевые слова: банк, риск, доход, управление, валюта, кредит, процент, рынок.

Ulviya Adil gizi Jabrayilova
Baku Eurasian University

ANALYSIS OF BANKING RISKS AND THEIR MANAGEMENT SYSTEM

Summary

Banks can be exposed to a number of risks in their activities as a multifaceted field of activity. An acceptable level of risks, which is considered as a negative factor in any field, is not a source of serious danger. Therefore, there should be an improved system of their monitoring, evaluation and management. This system, as an integral element of bank management, should be in accordance with the goals, interests and interests of banks. An effective system of risk management in banks is the basis of their profitability, leading market position, image, in a word. Therefore, this system should be constantly improved based on existing theoretical knowledge, methodological approaches and experience. Some issues related to this have been clarified in the presented article.

Keywords: banking, risk, income, management, currency, credit, interest, market.